

HVÍŽĎALA, K., RUPNIK, J. (2020): Ve střední Evropě bují hybridní režimy. A Unie si s tím neví rady, říká Rupnik. Aktuálně.cz, 28. 10. 2020. <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/ve-stredni-evrope-buji-hybridni-rezimy-a-unie-si-s-tim-nevi/r~5743610418b411eb9d74ac1f6b220ee8/> (30. 10. 2020).

KRAUS, J., MAREŠ, M. (2014): Balúčistán: ohnisko napětí v Íránu. Geografické rozhledy, 23, 3, 31–32.

ORBÁN, V. (2014): Slavný Orbánův projev k Maďarům poprvé česky. Echo24.cz. <https://echo24.cz/a/w4S8Q/slavny-orbanuv-projev-k-madarum-poprve-cesky> (30. 9. 2020).

ZAKARIA, F. (1997): The Rise of Illiberal Democracy. Foreign Affairs, 76, 6, 22–43.

Aktuální data viz též v příloze 30 a mapovém listu k tématu Lidská práva v souboru specializovaných map.

Zdroj: vlastní výběr autora

4.7.6 Rada Evropy

Významnou organizací ovlivňující míru dodržování lidských práv v Evropě je Rada Evropy (RE). Její členské státy uznávají Evropský soud pro lidská práva (ESLP).

▶ Všechny státy, které jsou členem RE a ratifikovaly Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod a na ni navazující protokoly (Council of Europe 1950, 2020b), dále „Úmluva“, respektují pravomoc Evropského soudu pro lidská práva (ESLP, anglicky ECHR) se sídlem ve francouzském Štrasburku, který může posoudit, zda byla úřady dané země dodržována základní lidská práva garantovaná Úmluvou (Council of Europe 1950; European Court of Human Rights 2020).

▶ Členy Rady Evropy, na které se vztahuje jurisdikce ESLP jsou téměř všechny státy Evropy, včetně Spojeného království či Ruska, i přes občasné zpochybňování jurisdikce soudu nad jejich zákony. Mezi členy nepatří Bělorusko, jehož režim je v příkrém rozporu se zásadami Rady Evropy, či Kosovo, které je některými členy bojkotováno. Členem je však např. v otázce lidských práv problematické Turecko.

▶ Evropská vlajka používaná jinak též Evropskou unií je původně symbolem Rady Evropy, ale součástí EU jinak tato organizace není, byť s EU spolupracuje (Council of Europe 2020a).

▶ Členské státy Rady Evropy i přes různá porušování lidských práv oficiálně nevykonávají trest smrti (Council of Europe 2014).

Probudit zájem některých žáků by mohla například otázka, zda se v rozsudích ESLP obecně projevuje horší hodnocení dodržování lidských práv v některých zemích (je však nutno zohlednit i jejich odlišnou populační velikost a délku členství v Radě Evropy). Tomuto tématu se též věnuje pravá horní mapa v mapovém listě Lidská práva.

Zdroje aktuálních dat k problematice lidských práv v pojetí mapového listu, umožňující hlubší studium problematiky, uvádíme v příloze 30.

4.8 Politické rozhodování

L. Hellebrandová

Politické rozhodování je tématem na pomezí politické geografie a společenskovedních předmětů. Nabízí tak ideální mezipředmětové propojení a možnost sdílet a uplatnit poznatky z více předmětů vyučovaných na základních i středních školách. V rámci průře-

zového tématu Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech může přispět k rozvoji demokratického myšlení, toleranci a solidaritě. Celý tematický okruh je rozdělen do třech dílčích oblastí – místní referenda v Česku, volební účast ve státech střední Evropy a lokální demokracie v zemích EU. První dvě témata (místní referenda a volební účast) představují asi nejčastěji využívanou formu participace občanů na politickém rozhodování. Žáci se tak v průběhu svého života dostávají do role aktivních voličů, kteří budou svými hlasy utvářet základ politického rozhodování. Z tohoto důvodu by měla být tato témata součástí výuky (nejenom v rámci zeměpisu) na středních (i základních) školách, tak aby žáci měli teoretický základ, který jim umožní realizovat promyšlená jednání v roli občana Česka i celého světa. Třetí téma zasazuje politické rozhodování v Česku do širšího kontextu, konkrétně nabízí srovnání Česka s ostatními státy EU. Zároveň umožní žákům porozumět jiným systémům veřejné správy a tím zčásti i kulturně-politickým rozdílům v chování voličů (občanů).

Cílem tohoto tematického okruhu je seznámit žáky s různými aspekty lokální demokracie a možnostmi, jak se jako občané mohou zapojit do procesu politického rozhodování (vládnutí). Podpora a obecně snaha zvýšit participaci občanů na politickém rozhodování je ústředním tématem řady (neziskových) organizací (např. aktivity Nadace OSF) i samotné veřejné správy (např. pořádání kulatých stolů k různým tématům).

4.8.1 Referenda

Jedním z nástrojů přímé demokracie jsou místní referenda, prostřednictvím kterým mají občané možnost rozhodovat o různých oblastech spadajících do kompetencí samosprávy. V praxi se rozhoduje např. o výstavbě větrných elektráren, prodeji obecních pozemků, o sloučení s jinou obcí či výstavbě sportoviště. Podmínky pro konání místního referenda a jeho platnosti jsou určeny v zákoně č. 22/2004 Sb. Aby se zajistila dostatečná volební účast, koná se v některých obcích hlasování souběžně s dalšími celostátními volbami (např. s volbami do zastupitelstva kraje). Konání místního referenda je vždy nutné nahlásit Ministerstvu vnitra, které pak na svých stránkách zveřejní téma referenda, volební účast i to, zda bylo platné a závazné (exkurz 23).

Exkurz 23 – Platnost a závaznost referenda podle zákona

Hlava VIII, Platnost a závaznost místního referenda

§ 48

1) K platnosti rozhodnutí v místním referendu je třeba účasti alespoň 35 % oprávněných osob zapsaných v seznamech oprávněných osob.

2) Rozhodnutí v místním referendu je závazné, hlasovala-li pro ně nadpoloviční většina oprávněných osob, které se místního referenda zúčastnily, a alespoň 25 % oprávněných osob zapsaných v seznamech oprávněných osob.

3) Jde-li o místní referendum, v němž se rozhoduje o oddělení části obce nebo o sloučení obcí, anebo o připojení obce k jiné obci, je rozhodnutí přijato, jestliže pro ně hlasovala nadpoloviční většina oprávněných osob zapsaných v seznamu oprávněných osob,

a) v případě oddělení, v té části obce, popřípadě částech obce, která se má oddělit,

b) v případě sloučení obcí nebo připojení obce v té obci, ve které byl návrh přípravného výboru podán.

1) Rozhodnutí v místním referendu je pro zastupitelstvo obce, zastupitelstvo statutárního města a orgány obce a statutárního města závazné.

Zdroj: Zákon o místním referendu (č. 22/2004 Sb.)

Kromě běžných lokálních témat jako je např. výstavba sportoviště či prodej pozemků developerům se mezi referendy vyskytují i témata vyjadřující nesouhlas s národní politikou. Příkladem mohou být referenda proti výstavbě uložistiště jaderného odpadu či vyjádření nesouhlasu s výstavbou radaru. V prvním jmenovaném případě se bohužel v praxi uplatňují i dezinformace podporující strach obyvatel z jaderné energie. Na jedné straně se v médiích prezentují oficiální stanoviska vládních představitelů i odborníků, na druhé straně se pořádají demonstrace a podepisují petice využívající opačných argumentů a podporující obavy občanů (ukázka konkrétní petice zde: <https://www.nechcemeuloziste.cz/cs/aktuality/petice-proti-priprave-hlubinneho-uloziste-jaderneho-odpadu-v-lokalite-janoch.html>).

Mezi nejčastější témata referend v Česku dosud patří: územní rozvoj a plánování, výstavba, energetika (hlavně obnovitelné zdroje energie), dopravní infrastruktura a občanská vybavenost.

Diskuze s žáky může být zacílena na tyto otázky: Jaká pozitiva a negativa přinášejí místní referenda pro lokální vládu? Která lokální/obecní témata jsou dle vás v referendech opomíjena? Napadají vás důvody? Kde můžete zjistit aktuální informace o činnosti lokální vlády ve vaší obci (městě)?

4.8.2 Parlamentní volby v kontextu střední Evropy

Volební účast je jednou z dalších forem participace na politickém rozhodování. V Česku mohou volit občané starší 18 let, přesto je obecně volební účast mladých dospělých relativně nízká. Volební data jsou shromažďována v rámci vybraného úřadu (v případě Česka je to Český statistický úřad), vyhodnocovány a následně i zveřejněny na webových stránkách.

Rozdíly ve volební účasti v parlamentních volbách mezi jednotlivými státy i jejich vnitřní diferenciaci jsou důsledkem dlouhodobého socioekonomického i politického vývoje. V Česku se oblasti s nízkou mírou volební účasti shodují s oblastí dosídleného pohraničí, které se do současnosti potýká s řadou ekonomických (vyšší míra nezaměstnanosti v rámci Česka) i sociálních problémů (větší výskyt sociálně vyloučených lokalit). Podobně i na Slovensku a v Polsku je nižší míra volební účasti ve venkovských regionech na východě a severovýchodě (Polsko), a také v oblastech s vyšším zastoupením obyvatel s maďarskou národností (jižní část Slovenska). Rakousko, které prošlo v 2. polovině 20. století odlišným ekonomickým i politickým vývojem, vykazuje stabilně vyšší volební účast na celém svém území (nejvyšší je ve spolkových zemích Niederösterreich, Oberösterreich a Burgenland)³⁵. Zajímavá je skutečnost, že Česko i Slovensko vykazovaly na počátku 90. let 20. st. volební účast přes 90 %, od té doby docházelo k postupnému

³⁵ Zdroje dat: Česko <https://volby.cz/>; Slovensko <https://volby.statistics.sk/>; Polsko <https://pkw.gov.pl/wybory-i-referenda/wybory-prezydenta-rzeczypospolitej-polskiej/wybory-prezydenta-rp-w-2020ampnbspr>; Rakousko <https://bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/>

poklesu až na současnou úroveň. Nenaplnil se tak předpoklad shodného volebního chování jako v zemích západní Evropy.

Diskuzi nad touto širokou problematikou mohou vyvolat například tyto otázky: Jakým způsobem by se dalo v Česku docílit vyšší volební účasti? Proč je na volební mapě Česka stále patrná historická hranice Sudet?

4.8.3 Lokální demokracie v zemích EU 28

Existence lokální demokracie je podmíněna převedením rozhodovacích pravomocí z ústřední (národní) úrovně na regionální a lokální úroveň (v podmínkách Česka reprezentovanou obcemi). Množství takto delegovaných pravomocí se mezi jednotlivými státy EU liší v závislosti na jejich systému veřejné správy. Jednotlivé státy se liší i v počtu administrativních úrovní. Zatímco malé státy jako je Lucembursko, Irsko, Lotyšsko mají jen dvě administrativně-správní úrovně, Španělsko, Itálie a Polsko mají čtyři úrovně. Vlády na jednotlivých úrovních (zvláště té regionální a lokální) by měly mít koordinační roli, která se v praxi projevuje schopností propojit všechny aktéry, a navzdory jejich rozdílným zájmům snahou společně dosáhnout kompromisu. Samotný proces vládnutí prošel v posledních desetiletích velkou změnou, kdy se do rozhodování zapojují další aktéři včetně občanů a občanské společnosti. Právě toto „zesložnění“ procesu vládnutí klade čím dál větší nároky právě na koordinační roli vlády. Lepšího hodnocení dosahují v oblasti koordinace vlády ve skandinávských zemích, ale např. i v Nizozemsku a ve Francii. Francie je státem, který má podobně jako Česko rozdrobenou sídelní strukturu a namísto slučování obcí se tam více podporovala meziobecní spolupráce.

Jak si vede Česko? Česko je se svými třemi úrovněmi (národní, krajská, obecní) administrativně-správního členění v pomyslném středu EU. V Česku zároveň funguje spojený model výkonu veřejné správy, kdy na regionální (krajské) i lokální (obecní) úrovni je vykonávána jak státní správa (např. vydávání občanských průkazů), tak i samospráva (např. rozvojové aktivity typu výstavby dětských hřišť a sportovišť). Příjmy těchto regionálních i lokálních samospráv v sobě tedy zahrnují i transfery ze státního rozpočtu určené na fungování úřadů (tj. výkon státní správy). Příkladem mohou být finanční prostředky na mzdy zaměstnanců obecních (městských) úřadů a magistrátů, podobně proudí přes rozpočty samospráv i finanční prostředky na sociální dávky. Proto je důležité rozlišovat rozpočtové výdaje a příjmy, které přímo ovlivňují samosprávy a které jsou dané zákonem či jsou výsledkem přerozdělování financí ze státního rozpočtu. Z pohledu rozpočtových příjmů pochází skoro polovina příjmů obcí ze sdílených daní přerozdělovaných ze státního rozpočtu. Výše těchto příjmů je do velké míry vypočítaná na základě počtu obyvatel dané obce, proto je fakticky nelze nijak ovlivnit. Obce však prostřednictvím svých zájmových svazů (Svaz měst a obcí ČR, Sdružení místních samospráv ČR) lobbují za změnu v rozpočtovém určení daní s cílem navýšit příjmy hlavně menších obcí. Obecně lze říci, že větší města mají k dispozici více „volných“ finančních prostředků, o jejichž využití mohou rozhodovat lokální vlády. Hlubší poznání o této problematice nabízí literatura v exkurzu 24.

Exkurz 24 – Lokální demokracie: doporučená literatura

JAROŠ, V., SVOBODA, P. (2020): Nové administrativní členění Česka, jak jej (ne)známe. Geografické rozhledy, 29, 4, 10–13.

Ministerstvo financí: Monitor – kompletní přehled veřejných financí (2020). Dostupné z: <https://monitor.statnipokladna.cz/> (25. 8. 2020).

PERLÍN, R., BEDNÁŘOVÁ, H. (2020): Jak na rozvoj českých obcí? Geografické rozhledy, 29, 4, 4–5.

Sdružení místních samospráv v ČR: Vývoj RUD v ČR (2020). Dostupné z: <https://www.smscr.cz/cz/kalkulacky/vyvoj-rud-v-cr> (25. 8. 2020).

Zdroj: vlastní výběr autorky

Občané v Česku mohou na politickém rozhodování participovat těmito způsoby:

- ▶ aktivní i pasivní účast ve volbách do zastupitelstev obcí a zastupitelstev samosprávných krajů
- ▶ hlasování v místních referendech
- ▶ podepisování petic či přímo iniciace jejich vzniku (účast v petičním výboru)
- ▶ účast na jednání zastupitelstva obce či kraje (podobně se lze účastnit i jednání Poslanecké sněmovny ČR a Senátu ČR)
- ▶ účast na veřejném setkání se starostou obce (primátorem města)
- ▶ hlasování v různých anketách pořádaných obcemi (městy) – např. vyjádření (ne)spokojenost na obecním (městském) úřadě (magistrátě)
- ▶ přímé oslovení zvolených politických zástupců – např. v rámci předvolebních kampaní, zprávy na facebookovém profilu apod.
- ▶ účast ve školních parlamentech a následné přednesení požadavků na řádném jednání zastupitelstva obce (města)
- ▶ účast na projednávání územního plánu a uplatnění připomínek (námětů) k jeho podobě
- ▶ zapojení se do participativního rozpočtování – návrh či hlasování o projektech

Posledně jmenovaná forma tzv. participativní rozpočtování, tj. vyčlenění určité finanční částky (řádově statisíce či miliony Kč) na projekty navržené občany, se v posledních letech uplatňuje v řadě měst a obcí. Jde o ideální nástroj např. pro revitalizace veřejného prostoru, protože kdo, když ne jeho přímí uživatelé, by měl navrhovat jeho zlepšení.

Existuje více způsobů, jak toto téma uchopit ve výuce. Žáky můžeme například vyzvat k tomu, aby z oficiální webové stránky svého města zjistili, zda se v něm uplatňuje participativní rozpočet³⁶. Mohli by navrhnout vlastní projekty, které by se v daném měs-

³⁶ Příklady participativních rozpočtů v Česku:

<https://damenavas.brno.cz/>

<https://www.novyjicin.cz/participativni-rozpocet/>

<https://www.zdarns.cz/aktivne-pro-zdar/participativni-rozpocet/>

<https://www.usti-nad-labem.cz/cz/uredni-portal/obcan/granty-dotace/participativni-rozpocet.html>

<https://vote.d21.me/cs/info/Praha5ParticipativniRozpocet>

tě/obci mohly realizovat a následně zvažovat odpovědi na tyto otázky: V jakých lokalitách se navržené projekty vyskytují? A proč zrovna tam? Jaké je očekávaná finanční výše dané investice (projektu)? Jaký je účel vámi navrženého projektu? Pro jakou cílovou skupinu je určený?